Μοναστηριακά αρχειακά σύνολα:
Πηγές τεκμηριωτικών αναζητήσεων μοναστηριακής περιουσίας

Νίκος Τόμπρος
Αναπληρωτής καθηγητής
Πολιτικής Ιστορίας Σ.Σ.Ε.

Ο μοναχισμός -ένας μακραίωνος θεσμός στους κόλπους του Χριστιανισμού- δεν αρέσκεται σε μεταβολές και καινοτομίες. Οι οποιεσδήποτε αλλαγές σημειώνονται σε αυτόν αποτελούν προϊόντα μακροχρόνιων και αργών διαδικασιών. Μπορούμε μάλιστα να ισχυριστούμε ότι τα καθήκοντα και τα διακονήματα ενός μοναχού του 10ου, του 15ου, του 19ου ή ακόμα και των μέσων του 20ού αιώνα, όπως και ο καταμερισμός του χρόνου του εντός της μονής, δεν διαφοροποιήθηκαν αισθητά[1]. Αυτές που κατά καιρούς μεταβλήθηκαν ήταν οι πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες, που επηρέασαν την καθημερινότητα των εγκαταβιούντων, αλλά και τον μοναστικό θεσμό εν γένει. Επιπρόσθετα η δημιουργία του ελληνικού κράτους επέφερε σημαντικές αλλαγές στους θρησκευτικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς, οικονομικούς, πνευματικούς ρόλους που οι μοναχοί επιτελούσαν στους πλησιόχωρους προς τις μονές πληθυσμούς.

Το ερευνητικό μας ενδιαφέρον για τον μοναχισμό έγκειται πρωτίστως στο ότι ο θεσμός συνυφαίνει στην καθημερινότητά του στοιχεία πνευματικότητας, όσο και κοσμικότητας. Σε θεωρητικό επίπεδο ο θεσμός αποτελεί ουσιαστική έκφραση της δογματικής διδασκαλίας του χριστιανισμού για τη σχέση του ανθρώπου με τον Θεό και τον κόσμο. Στην πράξη όμως η μεταφυσική θεώρηση του μοναχισμού συνυπάρχει με περισσότερο ανθρώπινες πτυχές των μοναστών, όπως η κάλυψη των βιοτικών τους αναγκών, η διαχείριση των μοναστηριακών περιουσιακών στοιχείων, οι σχέσεις τους με τους λαϊκούς, δραστηριότητες δηλαδή που δεν τους διαφοροποιούν σημαντικά από τους κοσμικούς[2]. Δευτερευόντως το ενδιαφέρον έγκειται στο ότι οι μοναχοί προσπάθησαν συχνά να προασπίσουν τη μοναστηριακή τους περιουσία από τις εχθρικές διαθέσεις εκκλησιαστικών και πολιτικών φορέων, ή ακόμα και λαϊκών. Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό οι εγκαταβιούντες όφειλαν να διασφαλίσουν τα όποια

[1] Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινών Βίος και πολιτισμός*, τόμ. ΣΤ΄, Αθήνα 1955, σ. 73.
[2] Ν. Τόμπρος, *Ο Μοναχισμός στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος (1833-1862)*, τόμ. Α΄, Ηρόδοτος, Αθήνα 2019, σ. 25.

περιουσιακά τους στοιχεία μέσω της διάσωσης και διατήρησης των μοναστηριακών τους αρχείων, καθώς εκεί φυλάσσονταν τα αποδεικτικά έγγραφα της ακίνητης περιουσίας της μονής. Προκειμένου μάλιστα να αποφευχθεί ο κίνδυνος απώλειας του τεκμηριωτικού υλικού και των λοιπών τιμαλφών, οι μοναχοί κατασκεύαζαν -εντός ή εκτός μονής- ασφαλείς χώρους. Βάσει επομένως αυτής τους της ιδιότητας, της διαφύλαξης δηλαδή των μοναστηριακών αρχείων, οι μοναχοί μπορούν να λάβουν τα πρωτεία στον τομέα της αρχειοδιφίας[3].

Σε ό,τι αφορά την τεκμηρίωση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων επί της μοναστηριακής περιουσίας, μείζον πρόβλημα παραμένει έως σήμερα η έλλειψη ή η δυσκολία εύρεσης έγγραφων τίτλων ιδιοκτησίας πριν τη σύσταση ή και μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους. Η σπανιότητα των «χαρτώων» δικαιωμάτων οδηγεί αναγκαστικά την έρευνα στην αναζήτηση αρχειακών πηγών, που τεκμηριώνουν άμεσα ή έμμεσα την ύπαρξη ιδιοκτησίας μέσω της απόδειξης της νομής και της κατοχής ενός μοναστηριακού ακινήτου, με αυξανόμενη την αξία και σημασία ανάλογα με την παλαιότητά τους (π.χ. μισθωτήρια σε καλλιεργητές, συμβόλαια μονών με εργάτες για την περίφραξή της περιουσίας τους κ.λπ).

Η παρούσα μελέτη αποσκοπεί να εντοπίσει και να παρουσιάσει αρχειακά σύνολα των μονών του ελλαδικού χώρου, που έχουν παραχθεί -κατά κύριο λόγο- από τον 19ο αιώνα και έως τα μέσα του 20ου, και αφετέρου να καταδείξει στους ερευνητές -και εν γένει σε κάθε ενδιαφερόμενο- τους χώρους που αυτά διασώζονται. Δεν θα πρέπει άλλωστε να μας διαφεύγει ότι στην έρευνα ενός θεσμού ή πτυχών του, όπως στην προκειμένη περίπτωση ο μοναστικός, ή ειδικότερα η ακίνητη περιουσία του, το κατάλληλο τεκμηριωτικό υλικό και η πληθώρα των πηγών είναι αυτά που μειώνουν τις όποιες γενικεύσεις και τις αοριστίες.

Μεθοδολογικά εργαλεία

Προτού αναφερθούμε στα μοναστηριακά αρχειακά σύνολα και στους χώρους που αυτά φυλάσσονται, κρίνεται σκόπιμο να επεξηγηθούν ορισμένοι όροι που αναφέρονται στη συνέχεια ή που πρέπει να τους έχει υπόψη του ο ενδιαφερόμενος. Με τον όρο αρχείο / αρχειακό σύνολο[4] θεωρούμε το σύνολο των τεκμηρίων[5] -

---

[3] Ε. Λυκούρη-Λαζάρου, *Τα αρχεία στο νεοελληνικό κράτος έως την ίδρυση των γενικών αρχείων (1821-1914)*, «Έλλην», Αθήνα 1998[2], σ. 42.

[4] «Αρχείο (Fonds): Το σύνολο των τεκμηρίων, ανεξάρτητα από το είδος ή το υπόστρωμά τους, τα οποία παράχθηκαν οργανικά και/ή συσσωρεύτηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από ένα συγκεκριμένο φυσικό πρόσωπο, μια οικογένεια ή ένα νομικό πρόσωπο/φορέα στη διάρκεια των δραστηριοτήτων και

ανεξαρτήτως χρονολογίας, περιεχομένου, σχήματος ή ύλης- που έχει δεχθεί ή παραγάγει ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο, ο παραγωγός[6], στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του[7]. Εν δυνάμει παραγωγοί μοναστηριακών τεκμηρίων είναι οι ίδιες οι μονές, η Εκκλησία, η Πολιτεία, ή οποιοδήποτε άλλο φυσικό πρόσωπο. Μπορεί μάλιστα ένα μοναστηριακό αρχείο να αποτελείται από τεκμήρια ενός ή πολλών παραγωγών[8]. Τα τεκμήρια μπορεί να είναι λυτά έγγραφα, κώδικες, ή κατάστιχα. Τα δύο τελευταία είδη δημιουργούνται από τον ίδιο τον παραγωγό στο πλαίσιο της δράσης του, ενώ τα λυτά έγγραφα αφορούν -στο μεγαλύτερο μέρος τους- εισερχόμενα έγγραφα και σε μικρότερο εξερχόμενα[9].

Ορισμένα από τα εξεταζόμενα αρχεία είναι «ανοικτά», ενώ τα περισσότερα από αυτά «κλειστά»[10]. Ένα αρχειακό σύνολο παραμένει «ανοικτό», ακόμα και για αιώνες, εφ' όσον οι δραστηριότητες του οργανισμού / παραγωγού συνεχίζονται. Αντίθετα όταν ο παραγωγός του αρχειακού συνόλου έχει τερματίσει τη δράση του και τη συνεπαγόμενη παραγωγή τεκμηρίων, το αρχείο θεωρείται «κλειστό». Εντούτοις ανεξαρτήτως από τον παραγωγό και τον όγκο τους τα μοναστηριακά αρχεία που θα μας απασχολήσουν στις επόμενες σελίδες προέρχονται -κατά κύριο λόγο- από τρεις φορείς: α) τα *Γενικά Αρχεία του Κράτους* (Γ.Α.Κ.), β) το *Ιστορικό Αρχείο της Εκκλησίας της Ελλάδος* (Ι.Α.Ε.Ε.) και γ) το *Αρχειοφυλάκιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου*. Βάσει των χώρων διατήρησης των «κλειστών» μοναστηριακών αρχείων, που προαναφέρθηκαν, καθίσταται εμφανές ότι τη διαφύλαξή τους έχουν αναλάβει πολιτειακοί και εκκλησιαστικοί φορείς. Όσον αφορά τα «ανοικτά» αρχεία, αυτά βρίσκονται κατά κύριο λόγο στις ίδιες τις μονές. Ας σημειωθεί τέλος ότι

λειτουργιών τους». Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων, *Διεθνές Πρότυπο Αρχειακής Περιγραφής (Γενικό), Οττάβα 2000*[2], μτφρ Χριστίνα Βάρδα, Αμαλία Παππά, Ζήσιμος Χ. Συνοδινός, Αθήνα 2002, σ. 14. Επιπρόσθετα βλ. Ανδ. Μπάγιας, *Αρχειονομία. Βασικές έννοιες και αρχές: Η οργάνωση των αρχείων για τη διοίκηση και την έρευνα*, Κριτική, Αθήνα 1998, σ. 22, 36-37 παραπομπή 6 όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

[5] «Τεκμήριο/Εγγραφο (Document). Καταγεγραμμένη πληροφορία ανεξαρτήτως υποστρώματος ή χαρακτηριστικών». Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων, ό.π., σ. 15.

[6] «Παραγωγός (Creator): Το νομικό πρόσωπο/φορέας, η οικογένεια ή το φυσικό πρόσωπο που παρήγαγε, συγκέντρωσε και/ή διατήρησε αρχεία στο πλαίσιο της προσωπικής ή της συλλογικής του δραστηριότητας. Να μη γίνεται σύγχυση μετον συλλέκτη». Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων, ό.π., σ. 14-15. Ανδ. Μπάγιας, *Αρχειονομία. Βασικές*…, ό.π., σ. 82-88.

[7] Επιπρόσθετα ο όρος «αρχείο» σχετίζεται και με δύο άλλες έννοιες: α) της αρχειακής υπηρεσίας και β) του κτηρίου. Βλ. σχετικά Ανδ. Μπάγιας, *Εγχειρίδιο Αρχειονομίας. Η επεξεργασία ενός ιστορικού αρχείου*, Κριτική, Αθήνα 1999, σ. 27-28. Ανδ. Μπάγιας, *Αρχειονομία. Βασικές*…, ό.π., σ. 21-22.

[8] Σύμφωνα με την *Αρχή των Τριών Ηλικιών* τα τεκμήρια ενός οργανισμού διακρίνονται σε: α) ενεργά, β) ημιενεργά, γ) ιστορικά. Ανδ. Μπάγιας, *Αρχειονομία. Βασικές*…, ό.π., σ. 45.

[9] Ε. Λυκούρη-Λαζάρου, ό.π., σ. 102-103.

[10] Ανδ. Μπάγιας, *Αρχειονομία. Βασικές*…, ό.π., σ. 97-99. Ανδ. Μπάγιας, *Εγχειρίδιο Αρχειονομίας*…, ό.π., σ. 43.

επίκεντρο της παρούσας μελέτης αποτελούν μόνο αρχεία ή υπο-αρχεία[11] που σχετίζονται άμεσα με τη μοναστηριακή περιουσία ή που έμμεσα μπορούν να την τεκμηριώσουν.

Μοναστηριακά αρχεία

Σε αρκετές περιπτώσεις τα μοναστηριακά αρχεία είναι παλαιότερα από τα μητροπολιτικά / επισκοπικά και τα ενοριακά αρχεία. Τα συγκεκριμένα αρχεία λόγω παλαιότητας ως προς το αρχειακό τους υλικό προσφέρουν πολύτιμα στοιχεία σε όσους ενδιαφέρονται να μελετήσουν την ιστορία μιας περιοχής. Όχι σπάνια άλλωστε τα αρχεία μιας μονής μπορούν να αποτελούν τη μοναδική πηγή πληροφόρησης για την οικονομική, κοινωνική, δημογραφική και κοινωνική ζωή των ορθόδοξων χριστιανών του ελλαδικού χώρου κατά τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας. Η διαπίστωση αυτή έχει να κάνει με το ότι, αν και το μεγαλύτερο μέρος ενός μοναστηριακού αρχειακού συνόλου σχετίζεται κυρίως με τη μονή που το παρήγαγε ή που το διαφύλαξε, σε αυτό εντοπίζονται και στοιχεία της ευρύτερης περιοχής στην οποία οικοδομήθηκε το μοναστηριακό συγκρότημα, ή και πιο απομακρυσμένων περιοχών εξαιτίας των μετοχίων ή των *ζητειών* που πραγματοποιούσαν κατά καιρούς οι μοναχοί.

Επιστρέφοντας στον αρχικό προβληματισμό της εργασίας επαναλαμβάνουμε ότι ο μεγαλύτερος όγκος των μοναστηριακών αρχείων, που βρίσκονται εκτός μονών και τεκμηριώνουν ακίνητα μοναστηριακά περιουσιακά στοιχεία φυλάσσονται: α) στα *Γενικά Αρχεία του Κράτους* (Γ.Α.Κ.), β) στο *Ιστορικό Αρχείο της Εκκλησίας της Ελλάδος* (Ι.Α.Ε.Ε.) και γ) στο *Αρχειοφυλάκιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου*.

Γενικά Αρχεία του Κράτους

Το σημαντικότερο αρχειακό σύνολο για τις μονές του ελληνικού βασιλείου τον 19ο αιώνα εντοπίζεται στα Γ.Α.Κ. Πρόκειται για το αρχείο *Μοναστηριακά*. Στο εν λόγω αρχείο των 621 φακέλων συμπεριλαμβάνονται όλες οι μονές που λειτουργούσαν ή που υπήρχαν κτηριακά στην ελληνική επικράτεια κατά την περίοδο

[11] «Υπο-αρχείο (Sub-fonds). Η υποδιαίρεση ενός αρχείου που περιλαμβάνει ένα σώμα σχετιζόμενων μεταξύ τους τεκμηρίων, τα οποία αντιστοιχούν σε διοικητικές υποδιαιρέσεις της υπηρεσίας ή του οργανισμού παραγωγής τους ή, όταν αυτό δεν είναι εφικτό, σε γεωγραφικές, χρονολογικές, λειτουργικές ή παρόμοιες ομαδοποιήσεις που υπαγορεύονται από το ίδιο το υλικό. Στην περίπτωση που ο παραγωγός έχει πολύπλοκη ιεραρχική δομή, κάθε υπο-αρχείο υποδιαιρείται σε επιμέρους υπο-αρχεία, τόσα όσα χρειάζονται για να απεικονιστούν τα ιεραρχικά επίπεδα». Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων, ό.π., σ. 15.

της Αντιβασιλείας (1833-1835). Η σημαντικότητα του αρχείου αυτού έγκειται στο ότι συμπεριλαμβάνει και μονές που διαλύθηκαν ύστερα από το 1833 βάσει των σχετικών Β.Δ. Σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις διαλυμένων μονών -με μακραίωνη πορεία στην περιοχή τους- ο σχετικός φάκελος[12] των *Μοναστηριακών* αποτελεί τη μοναδική πηγή πληροφόρησης γι' αυτές[13].

Πρόσθετα αρχεία των Γ.Α.Κ. στα οποία ο ερευνητής μπορεί να καταφύγει για την ανίχνευση τεκμηριωτικού υλικού σχετικού με μοναστηριακή περιουσία αποτελούν: Ι) Το Αρχείο Μινιστέριου / Γραμματείας / Υπουργείου της Θρησκείας και Παιδείας [περιόδου Αγώνος] (1821-1827)[14].

Β) Το Αρχείο Μινιστέριου / Γραμματείας / Υπουργείου της Θρησκείας και Παιδείας [περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια] (1828 – 1833)[15].

Γ) Το Αρχείο Εθνικών Κτημάτων (1833-1869). Το συγκεκριμένο αρχειακό σύνολο αποτελεί τμήμα του αρχείου της Κεντρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Οικονομικών. Περιλαμβάνει τεκμήρια της διαχείρισης των εθνικών (δημόσιων) κτημάτων από το ελληνικό κράτος, τα οποία σχετίζονται με παραχωρήσεις, εκποιήσεις και ενοικιάσεις τους[16].

Δ) Το Αρχείο Γραμματείας / Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Εκπαιδεύσεως (1833-1848). Πρόκειται για το αρχείο της τέταρτης από τις επτά Γραμματείες (υπουργεία) του βασιλείου που ιδρύθηκε με σχετικό διάταγμα («Περί σχηματισμού των Γραμματειών» 3ης /15ης Απριλίου 1833). Σύμφωνα με το ιδρυτικό της, τη ευθύνη διαχείρισης των καθορισμένων αντικειμένων της είχαν δύο «κλάδοι», ισοδύναμοι με οργανικά τμήματα: α) ο Εκκλησιαστικών και β) ο Δημοσίου

---

[12] «Φάκελος (File). Μια οργανωμένη ενότητα τεκμηρίων, συγκεντρωμένων είτε από τον παραγωγό τους για τρέχουσα χρήση είτε στη διαδικασία ταξινόμησής τους, επειδή αφορούν το ίδιο θέμα ή την ίδια δραστηριότητα. Ο φάκελος είναι συνήθως η βασική ενότητα στο εσωτερικό μιας σειράς». Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων, ό.π., σ. 16.

[13] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=12740 (14.2.2017).

[14] Οι φάκελοι με ταξινομικό αριθμό 01Α, 02Β, 03Α, 03Β, 005-007, 08Α, 08Β, 09Α, 09Β, 10Α, 11Α, 11Β, 012-017 εμπεριέχουν -μεταξύ άλλων- εκκλησιαστικά και μοναστηριακά τεκμήρια. http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/index.html?cid=1979 (14.2.2017).

[15] Στους φακέλους 018, 019, 020, 21Α, 023-024, 027, 030Α, 36Β, 37Α, 37Β, 38Α, 11Β, 042-043, 046, 048-049, 051, 53Α, 53Β, 054-055, 057 βρίσκονται συγκεντρωμένα γενικού, ποικίλου και νομικού περιεχομένου εκκλησιαστικά, μοναστηριακά, σχολικά έγγραφα. http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=2957 (14.2.2017).

[16] Στη σειρά 007 (*Εκκλησιαστικά κτήματα* (1829-1865)) εμπεριέχεται η υποσειρά 011 με τίτλο *Γενικά των Νομών του Κράτους: Νόμοι – Διατάγματα – Εγκύκλιοι – Συμπληρωματικό Υλικό* (1829-1865), η οποία αποτελείται από 4 φακέλους: α) Φάκελος 2716 (*Νόμοι, Διατάγματα, Εγκύκλιοι, Συμπληρωματικό Υλικό* (1829-1863)), β) Φάκελος 2717 (*Χρεωστικά ομόλογα διαλελυμένων μονών* (1831-1865)), γ) Φάκελος 2718 (*Διαφιλονικούμενα μοναστηριακά κτήματα* (1837-1862)), δ) Φάκελος 2719 (*Ενοικιάσεις και εκποιήσεις κτημάτων διαλελυμένων μονών του κράτους* (1836-1861)). http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=4616 (14.2.2017).

Εκπαιδεύσεως. Ανάμεσα στις αρμοδιότητες του Α΄ κλάδου ανήκαν: α) η διαφύλαξη των δικαιωμάτων του Δημοσίου σε διενέξεις που αφορούσαν εκκλησιαστικά κτήματα και καταστήματα, β) η σύσταση και ανακαίνιση ιερατικών καταστημάτων για την εκπαίδευση, τη συντήρηση και βελτίωση του κλήρου, γ) η επιτήρηση στη διοίκηση και διαχείριση της αφιερωμένης για θρησκευτικές ανάγκες περιουσίας[17].

Ε) Τα Δικαστικά αρχεία ή Αρχεία δικαστικών αρχών (Πρωτοδικεία, Εφετεία κ.λπ.) της κεντρικής υπηρεσίας και των περιφερειακών υπηρεσιών. Η μοναστηριακή περιουσία και ειδικότερα το ιδιοκτησιακό της καθεστώς αποτέλεσε συχνότατα αντικείμενο διεκδίκησης και αντιπαλότητας από άλλες μονές, εκκλησιαστικούς και πολιτικούς φορείς, ή και από ιδιώτες. Στο μεγαλύτερο μέρος τους οι διεκδικήσεις αυτές μεταφράστηκαν σε μακρόχρονες και πολυδάπανες νομικές διαμάχες (Α΄ και Β΄ βαθμού εκδίκασης), τα πρακτικά των οποίων φυλάσσονται στα συγκεκριμένα αρχεία. Άμεση σχέση με τα αρχεία των δικαστικών αρχών -σε επίπεδο πλέον περιφερειακών υπηρεσιών των Γ.Α.Κ.- έχουν τα συμβολαιογραφικά αρχεία, αφού σε αυτά εντοπίζονται αγοραπωλησίες μοναστηριακής ακίνητης περιουσίας, αλλά και κληροδοτήσεις περιουσιακών στοιχείων σε μονές.

Στ) Το Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών [περιόδου Όθωνος] (1832-1862), που περιέχει αρχειακό υλικό του Υπουργείου Εξωτερικών σχετικό με τις ελληνοοθωμανικές υποθέσεις των ετών 1832-1862[18].

Ζ) Η Διεύθυνση Πολιτικής Γης του Υπουργείου Γεωργικής Ανάπτυξης. Το συγκεκριμένο αρχειακό σύνολο, πολύτιμο για την έρευνα της μοναστηριακής περιούσιας στον ελλαδικό χώρο, περιλαμβάνει έξι σειρές που τιτλοφορούνται: Ι) *Αποζημιώσεις απαλλοτριωθέντων αγροκτημάτων* (1917-1990), ΙΙ) *Αποφάσεις διενέργειας Αναδασμών* (1937-2011), ΙΙΙ) *Αποφάσεις Επιτροπών Απαλλοτρίωσης* (1920-1983), IV) *Πρακτικά Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Εποικισμού* (1925-1926, 1940-1962), V) Πρωτόκολλα, ευρετήρια, βιβλία Κτηματολογίου, παραχωρητήρια εθνικών κτημάτων, βιβλία *Ειδικού Ταμείου Εποικισμού*, λογιστικά βιβλία, πρακτικά *Κεντρικού Συμβουλίου Ενίσχυσης Πολεμοπαθών Αγροτών*, Πρακτικά *Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Υδραυλικών Ταμείων* (1917-1969). VI) Φάκελοι γενικής αλληλογραφίας ανά

[17] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=9258 (14.2.2017).
[18] Η σειρά 005 (*Ελληνοτουρκικές υποθέσεις* (1832-1858)) αποτελείται από 8 φακέλους (060-067), που τιτλοφορούνται *Μικτή Επιτροπή ελληνοτουρκικών υποθέσεων* (060-061), *Απαιτήσεις ελληνοτουρκικών υποθέσεων* [1834-1843] (062-064), *Ονομαστικοί υποφάκελοι ελληνοτουρκικών υποθέσεων* (065), *Διάφορα ελληνοτουρκικών υποθέσεων* [1832-1858] (067). http://arxeiomnimon.gak.gr/browse /resource.html?tab=01&id=594001 (14.2.2017).

αγρόκτημα, φάκελοι Οργανισμού Κωπαΐδας, αποστραγγιζόμενες γαίες, ανταλλάξιμα και μοναστηριακά κτήματα, κ.ά. (1917 - 1990 περίπου). Το αρχείο σχετίζεται και με την αγροτολιβαδική περιουσία των μονών που παραχωρήθηκε με τις συμβάσεις μεταξύ Εκκλησίας (Ο.Δ.Ε.Π.) και Πολιτείας το 1952.

Η) Το Αρχείο Γραμματείας / Υπουργείου επί των Οικονομικών [1833-1862]. Το αρχειακό σύνολο περιλαμβάνει εξερχόμενα έγγραφα της Κεντρικής Υπηρεσίας της Γραμματείας / Υπουργείου με επισυνημμένα σχέδια νόμων και διαταγμάτων υποβαλλόμενα στα Ανάκτορα προς επικύρωση, καθώς και αναφορές άλλων Γραμματειών. Περιλαμβάνει επίσης αναφορές και υπομνήματα διοικητικών αρχών καθώς και αιτήσεις πολιτών ή και μονών προς τον Όθωνα[19].

Θ) Η Μικτή Επιτροπή Οθωμανικών Κτημάτων (1829-1877). Το αρχείο παραδόθηκε στα Γ.Α.Κ. από το υπουργείο Οικονομικών το 1918. Πρόκειται για ένα σημαντικότατο αρχείο, αφού στους 136 φακέλους του εντοπίζονται τεκμήρια (τάπια, χοτζέτια) για κτήματα των νομών Αττικής και Βοιωτίας, Φθιώτιδας και Φωκίδας, Ευβοίας. Έργο της Επιτροπής ήταν η επίλυση των διαφορών που ενδεχομένως θα ανέκυπταν από την αναγνώριση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων σε μουσουλμανικά κτήματα περιοχών της Στ. Ελλάδας[20].

Αποσπασματικά τεκμήρια για ακίνητη μοναστηριακή περιουσία εντοπίζονται σε επίπεδο κεντρικής υπηρεσίας στα Ιστορικά Αρχεία Γιάννη Βλαχογιάννη (Β΄ Κατάλογος χειρογράφων / Ιατρικά [1670-1892])[21] και σε περιφερειακές υπηρεσίες, όπως τα αρχεία των νομών Αιτωλοακαρνανίας[22], Ευβοίας[23], Δωδεκανήσου[24], Λευκάδας[25], Μεσσηνίας[26], Σάμου[27], ή τα Ιστορικά Αρχεία Ηπείρου[28], Κρήτης[29], Μακεδονίας[30].

---

[19] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=3889 (14.2.2017).

[20] Κ. Διαμάντης, *Τα περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους*, τόμ. 1, Αθήνα 1972, σ. 372-373. Γ. Γκλαβίνας, Αμ. Παππά, «Οθωμανικά και καραμανλίδικα τεκμήρια στην Κεντρική Υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους», *Τουρκολογικά, Τιμητικός τόμος για τον Αναστάσιο Κ. Ιορδάνογλου*, Αντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 36.

[21] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=483039 (14.2.2017).

[22] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/index.html?cid=483157. http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/index.html?cid=483142 (14.2.2017).

[23] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/index.html?cid=491161 (14.2.2017).

[24] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/index.html?cid=14676 (14.2.2017).

[25] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/index.html?cid=258147. http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/index.html?cid=258218 (14.2.2017).

[26] http://arxeiomnimon.gak.gr/search/resource.html?tab=01&id=521685. http://arxeiomnimon.gak.gr/search/ resource.html?tab=01&id=521899 (14.2.2017).

[27] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=468271. http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=470028.http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&i

Ιστορικό Αρχείο της Εκκλησίας της Ελλάδος

Το αρχειακό υλικό του συγκεκριμένου *Ιστορικού Αρχείου*, το περιεχόμενο του οποίου -στην πλειονότητά του- χρονολογείται από τις αρχές του 19ου αιώνα και έπειτα, περιλαμβάνει πατριαρχικούς τόμους, πατριαρχικά και συνοδικά γράμματα, κώδικες, τα πρακτικά της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου (από το 1833), τα πρακτικά της Ι*εραρχίας της Εκκλησιάς της Ελλάδος* (από το 1920), έγγραφα για τη σύσταση της Ιεράς Συνόδου και της ανακήρυξης του Αυτοκεφάλου της Ελλαδικής Εκκλησιάς, πρωτόκολλα, μοναχολόγια, ενοριακούς πίνακες, έγγραφα της Συνόδου, άλλων ορθόδοξων Εκκλησιών, της Πολιτείας και άλλων φορέων ποικίλης θεματολογίας, έγγραφα, βιβλία, περιοδικά, φωτογραφίες, σχέδια, για την ιστορία και τη δράση της Αρχιεπισκοπής Αθηνών και των Μητροπόλεων της Εκκλησίας της Ελλάδας[31].

Το αρχείο αποτελεί πολύτιμη πηγή για την έρευνα της εκκλησιαστικής ιστορίας στο ελληνικό κράτος, αφού προσφέρει στους ενδιαφερόμενους μοναδικά ή δυσεύρετα σε άλλα αρχεία στοιχεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το αρχείο της Μητρόπολης Αιτωλίας και Ακαρνανίας, στο οποίο εμπεριέχονταν πληροφορίες για την επανάσταση στην Αιτωλοακαρνανία κατά του Όθωνα το 1836 και τη στάση του Μητροπολίτη Πορφυρίου σε αυτή. Το αρχείο της Μητρόπολης καταστράφηκε κατά τη διάρκεια της Κατοχής, με αποτέλεσμα να διασωθεί μόνο το υλικό που είχε αποσταλεί στη Σύνοδο προς ενημέρωσή της[32].

Ας σημειωθεί επίσης ότι ο όγκος του αρχειακού υλικού δεν είναι ίδιος για κάθε μητρόπολη. Είναι λογικό, άλλωστε, ότι οι εκκλησιαστικές περιφέρειες της «Παλαιάς Ελλάδος», αφού περιήλθαν πρώτες στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Ελλάδας με την ανακήρυξη του ελληνικού Αυτοκεφάλου (1833), να διαθέτουν πλουσιότερα αρχεία συγκριτικά με τις αντίστοιχες των Επτανήσων (1866), της Ηπείρου, της Θεσσαλίας (1882), των «Νέων Χωρών» (1928)[33].

---

d=468548. http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=468579. http://arxeiomnimon.gak.gr /browse/resource.html?tab=01&id=469472 (14.2.2017).

[28] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=86878 (14.2.2017).

[29] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=173408 (14.2.2017).

[30] http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=175171. http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=175052 (14.2.2017).

[31] Αγαθ. Χαραμαντίδης, «Το Ιστορικόν Αρχείον της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος», *Θεολογία* ΟΑ΄ τχ 1 (2000), σ. 32.

[32] Αγαθ. Χαραμαντίδης, «Το Ιστορικόν…», ό.π., σ. 33.

[33] Κρ. Χρυσοχοΐδης, «Σχεδίασμα των εν Ελλάδι εκκλησιαστικών αρχείων», στο *Πρακτικά Συμποσίου Αρχειονομίας: Αρχεία και αρχειακοί ένας ιστός, (Κέρκυρα, 11-13 Οκτωβρίου 1991)*, Αθήνα 1992, σ. 93, 94.

Ως περίπτωση μελέτης αρχειακού υλικού Μητρόπολης, που φυλάσσεται στο *Ιστορικό Αρχείο*, αναφέρουμε την Αρχιεπισκοπή Αθηνών. Το αρχείο της αποτελείται από φακέλους που τιτλοφορούνται: α) Άδειες, αποδημίες κληρικών και μοναχών, β) Βαπτίσεις, γ) Γάμοι, απόπειρες συμβιβασμού, διαζύγια, δ) Εγκαίνια Ναών, ε) Ενοριακά θέματα, στ) Επισκοπικά ζητήματα (επισκοπικές επιτροπές, ιδρύματα, διάφορα), ζ) Επιτίμια, η) Εφημεριακά θέματα (χειροτονίες, διορισμούς, μεταθέσεις, οφφίκια κληρικών), θ) Θάνατοι κληρικών, ι) Μονές και μετόχια μονών, ια) Ιεροκήρυκες, ιβ) Καταγγελίες, ιγ) Λειτουργικά ζητήματα, ιδ) Μοναστηριακές υποθέσεις, ιε) Υπαλληλικά[34].

Σε επίπεδο μονής (π.χ. Άγιοι Θεόδωροι Γόρτυνος (1849-1932)) το αρχειακό υλικό που ο ερευνητής μπορεί να εντοπίσει στο *Ιστορικό Αρχείο* αποτελείται από φακέλους σχετικούς με: α) *Επιτίμια*, β) *Θανάτους μοναχών*, γ) *Καταγγελίες*, δ) *Κουρά μοναχών*, ε) *Οικονομικά θέματα* (Δημοπρασίες, συνδρομές), στ) *Χειροτονίες μοναχών*. Επιπρόσθετα στα *Επιτίμια* και τις *Καταγγελίες* ο ενδιαφερόμενος μπορεί να συναντήσει υποθέσεις διασπάθισης μοναστηριακού χρήματος, καταχρήσεις στη μοναστηριακή περιουσία, εκποιήσεις μοναστηριακών κτημάτων, οικειοποιήσεις μοναστηριακής περιουσίας ή της παραγωγής της από τρίτους.

Σημαντική τέλος αρχειακή συλλογή του *Ιστορικού Αρχείου της Εκκλησίας της Ελλάδος* για την ακίνητη μοναστηριακή περιουσία στον ελλαδικό χώρο αποτελεί το εν μέρει αταξινόμητο αρχείο του *Οργανισμού Διοικήσεως Εκκλησιαστικής Περιουσίας* (1930), ο οποίος διατηρήθηκε με διάφορες ονομασίες, όπως *Οργανισμός Διοικήσεως και Διαχειρίσεως Εκκλησιαστικής Περιουσίας* (Ο.Δ.Δ.Ε.Π.), *Οργανισμός Διοικήσεως Εκκλησιαστικής Περιουσίας* (Ο.Δ.Ε.Π.), έως το 1988. Οι αρμοδιότητες του Ο.Δ.Ε.Π., που αντικατέστησε το *Γενικόν Εκκλησιαστικόν Ταμείον* (1910), περιελάμβαναν τη διοίκηση και διαχείριση της προς εκμετάλλευση ρευστοποιητέας μοναστηριακής περιουσίας, την παροχή συμβουλών και απόψεων για την αξιοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας και την χορήγηση οικοδομικών αδειών για την ανέγερση ή την επισκευή μητροπολιτικών κτηρίων, ναών και μονών[35].

---

[34] Αγαθ. Χαραμαντίδης, «Αρχειακοί Κατάλογοι Ιστορικού Αρχείου Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος», *Θεολογία* ΟΑ΄ τχ 2 (2000), σ. 509-514. Αγαθ. Χαραμαντίδης, «Το Ιστορικόν…», ό.π., σ. 35-36. Επιπρόσθετα βλ. Κρ. Χρυσοχοΐδης, «Σχεδίασμα…», ό.π., σ. 100-101.

[35] Πρόχειρα βλ. Θ. Παπαγεωργίου, «Η τύχη της περιουσίας των «Διαλελυμένων μονών» (Β.Δ. 25.9.1833», *Εκκλησία* ΠΣΤ΄ τχ 3 (2009), σ. 186, 188-189. Σ. Μητραλέξης, *Μισθοδοσία του κλήρου στην Ελλάδα και η συνάρτησή της με την εκκλησιαστική περιουσία*, ΙΝΣΠΟΛ/26Β16, Νοέμβριος 2016, σ. 8.

Αρχειοφυλάκιο Οικουμενικού Πατριαρχείου

Στους κώδικες του Οικουμενικού Πατριαρχείου εντοπίζονται σιγίλλια, πατριαρχικές και συνοδικές δηλαδή επιστολές που φέρουν τις υπογραφές του Πατριάρχη και των μελών της Συνόδου, τα οποία σχετίζονται με την κύρωση των προνομίων πατριαρχικών και σταυροπηγιακών μονών, το αναπαλλοτρίωτο της μοναστηριακής και εκκλησιαστικής περιουσίας, την ένωση επισκοπών, τις προσαρτήσεις οικιστικών περιοχών σε εκκλησιαστικές επαρχίες. Από την καταλογογράφηση των πατριαρχικών σιγιλλίων που πραγματοποίησε στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ο τότε Επίσκοπος Μιλήτου και αρχειοφύλακάς του, Αιμιλιανός Τσακόπουλος στο αρχειοφυλάκιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου προέκυψε ένα πλήθος εγγράφων που αφορούν σταυροπηγιακές μονές του ελλαδικού χώρου από το 1610 και έως τα τέλη του 19ου αιώνα. Στον κατάλογο Τσακόπουλου εντοπίζονται έγγραφα για 94 σταυροπηγιακές μονές της μετέπειτα Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδας της περιόδου 1610-1819, καθώς και 105 σιγίλλια από επισκοπές και μητροπόλεις των Επτανήσων, της Ηπείρου, της Θεσσαλίας, των «Νέων Χωρών»[36].

Αρχεία μονών

Εκτός από τους φορείς-χώρους που προαναφέρθηκαν, σημαντικός χώρος άντλησης μοναστηριακού αρχειακού υλικού αποτελούν οι ίδιες οι μονές. Βασικά στοιχεία του ανοικτού αρχειακού συνόλου μιας μονής, που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την περιουσία της αποτελούν τα *βιβλία*. Συγκεκριμένα η Πολιτεία όρισε -από το 1836 (21.7.1836)- το είδος των βιβλίων που όφειλε κάθε μονή να διαθέτει και να ενημερώνει, καθώς και τον χώρο που έπρεπε «να κείνται τεθειμένα και υπό τίνος ευθύνην να τηρώνται». Στα εν λόγω βιβλία συγκαταλέγονται το *Κτηματολόγιο* ή *Μοναστηριακός Κώδικας*, το *Πρωτόκολλο των εισερχομένων και εξερχομένων εγγράφων*, το *Μοναχολόγιο*, το *Πρόχειρο Καθημερινό*, το *Βιβλίο της εν γένει μοναστηριακής αποσκευής*, το *Βιβλίο του Ταμείου* και το *Βιβλίο της Αποθήκης*[37]. Η αμεσότερη, πάντως, πηγή τεκμηρίωσης της μοναστηριακής περιουσίας είναι το *Κτηματολόγιο*. Σε αυτό καταγράφονται τόσο η ιερή αποσκευή της μονής και η

[36] Αιμ. Τσακόπουλος, *Πατριαρχικά σιγίλλια εν τοις κώδιξι του αρχειοφυλάκιου του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, Σταμπούλ 1963, σ. 5-58.
[37] Α. Μάμουκας, *Τα μοναστηριακά. Ήτοι οδηγίαι, νόμοι, βασιλικά διατάγματα, ..., και του καταστατικού της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, Αθήνα 1859, σ. ιβ΄-ιθ΄, 5-7.

ακίνητη περιουσία της, όσο και οι ετήσιοι οικονομικοί της απολογισμοί[38]. Οι δυνατότητες εντούτοις αξιοποίησης των συγκεκριμένων πηγών δεν είναι απεριόριστες, αφού εξαρτώνται από το χρονικό διάστημα που αυτές καλύπτουν, από την ύπαρξη ή όχι χρονικών κενών, από τη μη καταγραφή ή τη λανθασμένη καταχώρηση ποιοτικών στοιχείων. Ο εντοπισμός επίσης αυτού του υλικού συναντά δυσκολίες –πολλές φορές μάλιστα ανυπέρβλητες–, καθώς οι περισσότερες μονές που λειτουργούσαν στον ελλαδικό χώρο τον 19ο αιώνα ή και στις αρχές του 20ού έχουν διαλυθεί δεκαετίες πριν, με συνέπεια να έχει καταστραφεί το σύνολο ή μέρος των αρχείων τους. Όσες πάλι μονές παραμένουν σε λειτουργία, είτε δεν διαθέτουν αρχεία παλαιότερων περιόδων, είτε δεν θέλουν να τα δημοσιοποιήσουν, προφασιζόμενες απλώς ότι δεν υπάρχουν[39].

Στο σημείο αυτό ας σημειωθεί ότι ακόμα και για τις μονές που έχουν διαλυθεί με τα διατάγματα της Αντιβασιλείας (1833-1834) συνεχίζει να τηρείται και να παράγεται -έως και σήμερα- αρχειακό υλικό, αφού τα περιουσιακά τους στοιχεία περιήλθαν στην κατοχή της Πολιτείας. Συγκεκριμένα οι κατά τόπους *Κτηματικές* υπηρεσίες του υπουργείου *Οικονομικών* διατηρούν αρχείο *Εκκλησιαστικού Ταμείου* στο οποίο περιλαμβάνονται και υπο-αρχεία μονών της περιοχής αρμοδιότητάς τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη μονή *Μεταμόρφωσις του Σωτήρος* ή *Σωτηράκι* του Δήμου Ειδυλλίας της Επαρχίας Μεγαρίδος. Στην Κτηματική υπηρεσία Δυτικής Αττικής στο Αιγάλεω τηρείται αρχείο της μονής των ετών 1863-2005. Στο εν λόγω αρχειακό σύνολο εντοπίζεται μια πληθώρα φορέων του δημοσίου να εμπλέκεται στη διαχείριση των περιουσιακών στοιχείων της διαλυμένης μονής. Καθένας, φυσικά, από τους φορείς αυτούς, που αναφέρονται στη συνέχεια, μπορεί να διατηρεί και το δικό του αρχείο για τη *Μεταμόρφωση του Σωτήρος*. Πρόκειται για: α) Το υπουργείο Οικονομικών: 1) Διεύθυνση Δημόσιας περιουσίας: Τμήμα Ανταλλάξιμων Κτημάτων, 2) Διεύθυνση Δασικού Κτηματολογίου, 3) Γενική Διεύθυνση Φορολογίας: Διεύθυνση Δημοσίων Κτημάτων. β) Το υπουργείο Γεωργίας: 1) Περιφερειακή Επιθεώρηση Δασών Αττικής και Νήσων, 2) Διεύθυνσις Κεντρικού Ταμείου Γεωργίας, 3) Κτηνοτροφίας και Δασών, 4) Διεύθυνση Δασικού Κτηματολογίου, 5) Διεύθυνση Γεωργίας Αττικής: Επαρχιακός γεωπόνος Μεγάρων, 6) Διεύθυνση εποικισμού, 7) Διεύθυνση Δημοσίων Κτημάτων: Γραφείο Ενοικιάσεων. γ) Το υπουργείο Δημοσίων

[38] Σχετικά με πρόσθετα τεκμήρια που μπορεί να διαθέτει ένα μοναστηριακό αρχείο βλ. Κρ. Χρυσοχοΐδης, «Σχεδίασμα…», ό.π., σ. 102.
[39] Ενδεικτικά βλ. Ν. Τόμπρος, «Οι Επτανήσιοι εγκαταβιούντες στη μετά την Ένωση εποχή», *Πρακτικά Η΄ Διεθνές Πανιόνιο Συνέδριο*, (Κύθηρα, 21-25.5.2006), τόμ. ΙΙα, Κύθηρα 2009, σ. 375-377.

έργων: 1) Γενική Διεύθυνση Δημοσίων Έργων: Υπηρεσία Οικισμού, 2) Υπηρεσία Κτηματογραφήσεως: Διεύθυνση Κτηματολογίου. δ) Τις Οικονομικές Εφορείες Αιγάλεω και Ελευσίνας. ε) Τη Νομαρχία Αττικής. στ) Την Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου (Κ.Ε.Δ.). ζ) Τα Δασαρχεία Αιγάλεω και Ελευσίνας. η) Τους Δήμους Βιλλίων, Ελευσίνας, Αγίων Αναργύρων. θ) Τον Αστυνομικό Σταθμό Βιλλίων. ι) Τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού. ια) Την Αεροπορική Άμυνα: Διεύθυνση Δημοσίων Κτημάτων: Τμήμα Ενοικιάσεων. ιβ) Τα Ειρηνοδικεία Μεγάρων και Ειδυλλίας. ιγ) Το Ταμείον Παρακαταθηκών και Δανείων. ιδ) Την Αστυνομία Πόλεων: Υποδιεύθυνση Αγορανομίας. ιε) Το Νομικόν Συμβούλιον του Κράτους: Γραφείο Προέδρου. ιστ) Το Γραφείο Νομομηχανικού Πρωτευούσης. ιζ) Το Υποθηκοφυλακείο Μεγάρων.

Έμμεση τεκμηρίωση

Τεκμηριωτικά στοιχεία για μοναστηριακή περιουσία προ του 19ου αιώνα, εκτός των αρχειακών συνόλων που προαναφέρθηκαν, μπορεί ο ενδιαφερόμενος να εντοπίσει: α) στα *Τυπικά* και τα *Κτητορικά* των μονών, β) στα *Χρονικά* τους, γ) σε οθωμανικά ή βενετικά *Οικονομικά κατάστιχα*, δ) στη βιβλιογραφία, ε) σε έμμεσες πηγές. Στα *Τυπικά* σημειώνονται οι εσωτερικοί κανονισμοί που καθορίζουν τον μοναστικό βίο και την οργάνωση των μονών. Όσο για τα *Κτητορικά*, αυτά αποτελούν τον βασικότερο κώδικα της μοναστηριακής κοινότητας, το καταστατικό της και συγχρόνως το κτηματολόγιο και το βιβλίο πρακτικών της[40]. Στα *Χρονικά* καταγράφεται η ιστορία της μονής, ο κτήτοράς της, το έτος ίδρυσής της, οι μοναχοί, οι διατελέσαντες ηγούμενοι, και γενικότερα πληροφορίες σχετικές με τη δράση και τον ρόλο της μονής στην εγγύς και την ευρύτερη γεωγραφική περιοχή της. Στα *Οικονομικά κατάστιχα* συγκαταλέγονται οι οθωμανικοί φορολογικοί κατάλογοι των κοινοτήτων και οι βενετικές απογραφές[41]. Στις έμμεσες τέλος πηγές συμπεριλαμβάνονται περιηγητικά κείμενα[42], απομνημονεύματα[43], συναξάρια και βίοι

---

[40] Ε. Λυκούρη-Λαζάρου, ό.π., σ. 103. Επιπρόσθετα βλ. Ανδ. Μομφερράτος, *Κληρονομικόν δίκαιον των κληρικών και μοναχών εν Ελλάδι και Τουρκία*, Αθήνα 1890, σ. 233-256. Ν

[41] Σπ. Λάμπρος, «Εκθέσεις των Βενετών Προνοητών της Πελοποννήσου εκ των εν Βενετία Αρχείων εκδιδόμεναι», *Δ.Ι.Ε.Ε.*, 5 (1900), σ. 465. Β. Παναγιωτόπουλος, *Πληθυσμός και Οικισμοί της Πελοποννήσου. 13ος-18ος αιώνας*, Αθήνα 1987, σ. 231-289. Κ. Ντόκος, «Η εν Πελοποννήσω εκκλησιαστική περιουσία κατά την περίοδο της Β΄ Ενετοκρατίας. Ανέκδοτα έγγραφα εκ των Αρχείων της Βενετίας», *Byzantinisch Neugriechische Jahrbücher*, 21 (1976), σ. 41-168, 22 (1984), σ. 285-374. Κ. Ντόκος, «Breve descrittione del regno di Morea. Αφηγηματική ιστορική πηγή ή επίσημο βενετικό έγγραφο της Β Βενετοκρατίας στην Πελοπόννησο;», *Εώα και Εσπέρια*, 1 (1993), σ. 81-131.

[42] Πρόχειρα βλ. W. M. Leake, *Travels in the Morea, with a map and plan*, τόμ. Ι-ΙΙ, Λονδίνο 1830. W. Mure, *Journey of a Tour in Greece*, τόμ. ΙΙ, Λονδίνο 1842. Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700-1800*, τόμ. Α΄-Γ2, Αθήνα[5] 1999.

αγίων και νεομαρτύρων[44]. Ας σημειωθεί πάντως ότι η εν λόγω κατηγορία ενέχει τον κίνδυνο της μη εγκυρότητας των στοιχείων που αφορούν τη μοναστηριακή περιουσία ή και της -εκούσιας ή ακούσιας- παραπλάνησης των ερευνητών. Με βάση λοιπόν τη διαπίστωση αυτή οφείλει οποιοσδήποτε καταφεύγει σε αυτού του είδους τις πηγές να τις διασταυρώνει με αντίστοιχο αρχειακό υλικό πριν τις αξιοποιήσει, διαφορετικά κινδυνεύει να εξυπηρετήσει -εν αγνοία του- συμφέροντα άλλων και να διαιωνίσει τη «λογική» όσων κατασκεύασαν την «παραποιημένη» πληροφορία.

Ψηφιακά αρχεία

Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότεροι φορείς που διαθέτουν αρχειακό υλικό προχωρούν στην ψηφιοποίηση και τεκμηρίωσή του, σε μια προσπάθεια συντήρησης, διαφύλαξης και καλύτερης διαχείρισης του υλικού τους. Ο πλούτος των πληροφοριών που προσφέρουν πλέον στους ενδιαφερόμενους είναι εντυπωσιακός και ανεξάντλητος για κάθε πτυχή της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής, επιστημονικής, πολιτιστικής ή όποιας άλλης δραστηριότητας του ελληνικού λαού. Όσον αφορά τα Γ.Α.Κ. ο ερευνητής μπορεί να περιηγηθεί από τον χώρο εργασίας του στις αρχειακές συλλογές της κεντρικής υπηρεσίας και των περιφερειακών υπηρεσιών που σχετίζονται με τη μοναστηριακή περιουσία μέσω του «Αρχειομνήμονα», του συστήματος δηλαδή διαχείρισης ψηφιακών αρχειακών δεδομένων[45]. Με το εν λόγω σύστημα ο ενδιαφερόμενος έχει τη δυνατότητα να αναζητήσει τεκμήρια βάσει της αρχειακής περιγραφής τους και να μελετήσει τα ψηφιακά τους αντίγραφα. Σύντομα τέλος ο ερευνητής θα έχει πρόσβαση και στα ψηφιοποιημένα αρχεία *του Ιστορικού Αρχείου της Εκκλησίας της Ελλάδος*[46].

Επιλογικά

Συνοψίζοντας τα όσα προαναφέρθηκαν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι για την κατανόηση ενός μεγάλου και μακραίωνου θεσμού, όπως ο μοναστικός, απαιτείται σαφής γνώση της δομής και της λειτουργίας του, η οποία προκύπτει από τη μελέτη

---

[43] Ενδεικτικά βλ. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833*, τόμ. 1, Αθήνα 1940. Ι. Μακρυγιάννης, *Αρχείον του στρατηγού Ιωάννου Μακρυγιάννη*, Αρχεία της Νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας, Γ. Βλαχογιάννης (επιμ.), τόμ. Β΄, Αθήνα 1907, σ. 77.

[44] Ενδεικτικά Ι. Περαντώνης, *Λεξικόν των Νεομαρτύρων. (Οι Νεομάρτυρες από της Αλώσεως της Κωνσταντινοπόλεως μέχρι της απελευθερώσεως του δούλου Έθνους)*, τόμ. Ι-ΙΙΙ, Αθήνα 1990.

[45] http://arxeiomnimon.gak.gr/index.html (14.2.2017).

[46] http://www.iaee.gr/default.aspx?id=62 (14.2.2017).

του σχετικού αρχειακού υλικού[47]. Το συγκεκριμένο υλικό, εκτός από την πληροφοριακή του αξία, που από τη φύση του διαθέτει, εμφανίζει και μία πρωτογενή, την οποία αποκαλούμε λειτουργική. Η λειτουργική αξία επιμερίζεται σε: α) διοικητική, β) οικονομική και γ) νομική αξία. Η πρώτη χρησιμεύει στη διεκπεραίωση τρεχουσών υποθέσεων, η δεύτερη σχετίζεται με τα οικονομικά οφέλη ή τα δικαιώματα που πιστοποιεί το αρχειακό υλικό ως πηγή, ενώ η τρίτη με την αναγνώριση από τον νόμο των τεκμήριων ως αποδεικτικών στοιχείων. Επιπρόσθετα τα μοναστηριακά τεκμήρια διαθέτουν και μια δευτερογενή αξία, την τεκμηριωτική, αφού το περιεχόμενό τους τεκμηριώνει γεγονότα, συμπεριφορές του παρελθόντος, αλλά και ιδιοκτησίες[48]. Με αυτή τους λοιπόν την αξία τα τεκμήρια κατοχυρώνουν δικαιώματα τόσο της δημόσιας διοίκησης και των φορέων της, όσο και των πολιτών έναντι του κράτους και των συμπολιτών τους. Στην προκειμένη λοιπόν περίπτωση με τα κατάλληλα αρχειακά τεκμήρια μπορούν οι μονές ή οι φορείς διαχείρισης των περιουσιακών τους στοιχείων να προασπίσουν τις μοναστηριακές περιουσίες από τους όποιους επίδοξους διεκδικητές τους.

[47] Κρ. Χρυσοχοΐδης, «Σχεδίασμα…», ό.π., σ. 88.
[48] Ανδ. Μπάγιας, *Αρχειονομία. Βασικές*…, ό.π., σ. 47-48.